

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН А.А. АЛТМЫШБАЕВ АТЫНДАГЫ
ФИЛОСОФИЯ, УКУК ЖАНА СОЦИАЛДЫК-САЯСИЙ ИЗИЛДӨӨЛӨР
ИНСТИТУТУ**

Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

Д 23.20.611 Диссертациялык кеңеш

Кол жазма укугунда

УДК 321.61: 321.6/8

БЕКИЕВ ОНАЛ БОТАЕВИЧ

МОНАРХИЯ ИНСТИТУТУ (САЯСИЙ УКУКТУК ИЗИЛДӨӨ)

23.00.02 – саясий институттар, процесстер жана технологиялар

саясий илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу алуу үчүн
жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2022

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А. Алтмышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институтунун Саясат таануу жана мамлекеттик башкаруу боюнча көйгөйлөр бөлүмүндө аткарылган.

Илимий жетекчи: **Канатбек Азиз** – КР УИАнын Мүчө-корреспонденти, саясий жана юридика илимдеринин доктору, профессор

Расмий оппоненттер: **Сайтбеков Айдар Муталикович**, саясий илимдеринин доктору, доцент
Казахстан Республикасынын им. М. Есбулатов атындагы ИИМдин Алматы Академиясынын начальниги
Асанбаева Гульзана Жумаалиевна
саясий илимдеринин кандидаты

Жетектөөчү уюм: Кыргыз Республикасынын ИИМдин Э.А. Алиев атындагы Академиясы, Бишкек шаары, Чокан-Валиханов көчөсү 1а.

Диссертациялык иш 2022-жылдын 31-майында саат 10.00 Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А. Алтмышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институту менен Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу уюштурулган саясий жана социология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденүүгө диссертацияларды коргоо боюнча Д23.20.611 Диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265а, 1 кабат, диссертациялык залы.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын борбордук китепканасынан (дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265а, 1 кабат), Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин илимий китепканасынан (720033, г.Бишкек, ул. Жибек Жолу просп., 394, 8-корпус, 1 кабат) жана Диссертациялык кеңештин naskr.kg сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2022-жылдын “28”-апрелинде таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
саясий илимдеринин доктору, доцент

Ч.Ш. Абдыраманова

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу. Саясий институттар саясаттын эң маанилүү элементи болуп саналат. Алар саясий системанын калыптанышына жана иштешине, саясий концепцияларды жана долбоорлорду иштеп чыгууга, саясий процессти уюштурууга чечүүчү салым кошот.

Саясий институттар саясаттын колдоочу алкагы болуп саналат. Алардын өнүгүүсүнүн узак тарыхы бар, анын жүрүшүндө улуттук масштабдагы типтүү да, өзгөчөлүктөр да жылмаланган.

Саясий институттардын өнүгүү даражасы боюнча белгилүү бир коомдун цивилизациясынын деңгээлин баалоого болот. Эң күчтүү жана таасирдүү саясий институт – бул мамлекет. Анын тынымсыз эволюциясы, адатта, башкарууну жакшыртууну, конкреттүү институттук сапаттарды чыңдоону билдирет.

Бул процессти изилдөө, саясий институт катары мамлекеттин айрым курамдык элементтерин модернизациялоо боюнча практикалык ойлорду алдыга жылдыруу коомдун прогресс жолу менен алга жылдышы камсыздайт. Мындай мамиле мамлекеттик бийликтин азыркы кездеги ар кандай формасына, анын ичинде монархияга карата да мүмкүн.

Белгилей кетсек, дүйнөлүк саясий практикада башкаруунун монархиялык формасынын болгон мезгили миндеген жылдар менен эсептелинет. Монархиялык башкаруу формасы аркылуу тигил же бул жол менен азыр жашап жаткан дээрлик бардык мамлекеттер өткөн. Алардын тарыхында монархия өзүнүн, өчпөс изин калтырган. Биринчиден, мамлекет өзүнүн саясий статусун чыңдоого жана чыныгы улуттук мамлекеттүүлүккө ээ болуу үчүн дал ушул монархияга милдеттүү болгон. Көпчүлүк элдер үчүн, ар кандай доорлордо болсо да, ал бири-биринен айырмаланган бөлүктөрдү бир бүтүнгө чогултууга мүмкүн болгон катализатор болуп калды, ошону менен эгемендин күчү менен башкарылган аймактык бирдиктүү мамлекетти түздү.

Азыркы үстөмдүк менен, башкаруунун республикалык формалары менен ыкмаларынын бүткүл дүйнөгө жайылышы улантуу, монархияны изилдөө, балким, чоң практикалык мааниге ээ эмес. Бирок аны саясий институт катары талдоо мамлекеттик бийликтин азыркы республикачылдыкка эволюциясын, коомдо узак убакыт бою сакталып турган жана республикалык структуралардын жана бийликтин салттарынын калыптанышына таасирин тийгизген монархизмдин айрым элементтерин толугураак түшүнүү үчүн актуалдуу. Мындай талдоо мындай өткөөл мезгилдеги өлкөлөр үчүн өзгөчө саясий мааниге ээ. Мындай мамлекет учурда Кыргызстан.

Эске сала кетсек, Кыргызстандын экинчи президентинин саясий режими тушунда монархиялык белгилерди мыйзамдарга орнотуу аракеттери көрүлгөн. Тактап айтканда, мамлекет башчысынын ыйгарым укуктары ооруп калган

учурда уулу М.К. Бакиев ошол кезде Өнүктүрүү, инвестиция жана инновациялар боюнча борбордук агенттикти жетектеп турган.

Бул контекстте президенттик бийликти атадан балага өткөрүүгө даярданып жаткан Тажикстан Республикасынын саясий турмушун да эстен чыгарбоо керек.

Бир топ убакыт бою монархияны так саясий жана мамлекеттик бийликтин институту катары изилдөөгө байланышкан маселелер тийиштүү түрдө чагылдырылган эмес.

Бийликтин монархиялык системасынын институционалдык сапаттарын, аларды өркүндөтүү процессин жана практикалык башкарууну түшүнүү жана бул жагынан монархияны бийликтин башка формалары менен салыштыруу принциналдуу мааниге ээ. Бийликтин монархиялык системаларынын саясий институтташтырылышынын тарыхый жолун талдоо монархиянын түрлөрүнүн көптүгүн, ошондой эле анын республикалык формага өтүү жолдорунун ар түрдүүлүгүн эске алуу менен да актуалдуу. 20-кылымдын аягында бир топ мамлекеттер толук же жарым-жартылай монархиялык бийлик системасынын негизинде башкарылып жаткан же андан республикачылыкка өтүү процессинде.

Бул жагдайлар диссертациянын максатын, милдеттерин, структурасын жана негизги багыттарын аныктаган тандалган теманын актуалдуулугун жана практикалык маанисин чагылдырат.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты. Диссертациянын максаты – монархиянын бийлик системасы катары саясий институтташтырылышынын мүнөзүн аныктоо, ошондой эле Европа өлкөлөрүнүн монархиялык системаларындагы саясий институттун эң маанилүү белгилеринин өзгөчөлүгүнө баа берүү.

Бул максатка жетүү төмөнкү илимий милдеттерди ишке ашыруу менен камсыз кылынат:

- саясий бийликтин системасы катары монархия жөнүндөгү теориялык ойлорду изилдөө, саясий институттун феноменинин өзгөчөлүктөрүн аныктоо;

- Европа жана Чыгыш өлкөлөрүндөгү монархиялык бийлик системасынын өзгөчөлүктөрүнө салыштырма талдоо жүргүзүү, ар кайсы мамлекеттердеги саясий институт катары монархиялык бийликтин системасынын типтүү жана спецификалык мүнөздөмөлөрүн аныктоо;

- монархиялык бийликтин системасынын процесстерин карап чыгуу жана институционалдаштыруу деңгээлин баалоо, анын фактордук жана мазмундук жактарын аныктоо;

- Борбордук Азиянын айрым өлкөлөрүндө жана монархияда президенттик бийликти сактоонун жалпы шарттарын салыштырып, аныктоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы, чындыгында ата мекендик саясат таануу үчүн жаңы болгон, ошондой

эле алынган бир катар илимий натыйжаларда камтылган маселенин түптөлүшү менен байланыштуу.

Алардын эң маанилүүсү катары булары белгилейбиз:

- саясий институттун феноменинин эң фундаменталдуу белгилери (функционалдуулугу, структуралуулугу, мыйзамдуулугу, коомдук мүнөзү) аныкталат жана теориялык жактан негизделген;

- монархиялык бийликтин системасынын илимий чечмелөө системалаштырылган, саясий бийликтин монархиялык типинин эң маанилүү белгилери боюнча теориялык көз караштардын эволюциясын караган; монархиялык бийликтин системасын саясий институт катары талдоого илимий мамиле кылуунун мыйзамдуулугу далилденди;

- 17-19-кылымдардын шартында Европанын монархиялык системаларынын эволюциясы изилденип, процесси ачылып, алардын саясий институтташтыруу деңгээлине баа берилди;

- саясий институтташтыруу көз карашынан монархиянын эволюциясына талдоо берилип, анын спецификалык мүнөздөмөлөрү жана саясий институт катары өнүгүү өзгөчөлүктөрү аныкталат.

Диссертациялык изилдөөнүн практикалык мааниси анын илимий жалпылоолордун материалдарын саясий институтташтыруунун айрым аспектилерин андан ары өнүктүрүүдө, ошондой эле саясат таануунун, цивилизациялардын тарыхынын жалпы жана жеке курстарын окууда окуу процессинде колдонуу мүмкүнчүлүгүндө турат. , мамлекет таануу, мамлекет жана укук теориясы.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси. Диссертациялык иште автор тарабынан сунушталган корутундулар жана сунуштар илимий-практикалык мүнөздө болуп, экономикалык пайданы көздөбөйт.

Коргоо үчүн берилген диссертациянын негизги жоболору:

1. Корутунду монархиянын азыркы көрүнүшүнүн негизги саясий-укуктук өзгөчөлүгү анын “типсиздиги” болуп саналат деген тыянак негизделген. Эгерде “классикалык” монархияда изилденип жаткан институт бийликке жана таасирге ээ болсо, азыркы формаларда монархтын бийлиги толугу менен чектелген жана бийлик системасында салттуу формалдуулукка көбүрөөк ээ.

2. Монарх жөнүндө анын абсолюттук формасында терс көз караштардын бар экендигин моюнга алуу менен бул институттун тигил же бул мамлекетте болушу коомдун саясий жана социалдык түзүлүшүндө белгилүү бир туруктуулукту жана тең салмактуулукту камсыздайт деген тыянак негизделет. Ошентип, бир катар өлкөлөрдө монарх улуттук биримдикти жана ынтымакты камсыз кылуучу бириктирүүчү механизм катары иштейт. Жана ал өзүнүн пайдалуулугунан өткөн жок, бирок өзгөргөн шарттарга ыңгайлашып, модернизациядан өттү.

3. Монархиянын “күчтүү” жана “алсыз” жактарын изилдеп, мамлекеттик башкаруунун ушундай формасында гана улут лидери менен элдин ортосундагы мамиле түзүлүп, лидерди урматтоо, ошондой эле салттарды, моралдык принциптерди жана элдин биримдигин сактоо менен туруктуулуктун жана улантуучулуктун чыныгы символу болуу мүмкүнчүлүгү.

Ошол эле учурда монархия гана курстун үзгүлтүксүздүгүн жана конкреттүү максаттардын болушун камсыздайт. Саясий туруксуздуктун жана белгисиздиктин жоктугу жана мамлекеттик башкаруунун өкүлдөрүнүн салыштырмалуу компетенттүүлүгү.

4. Корутунду монархиянын азыркы формасы мамлекет башчысынын өлкөнүн саясий турмушуна милдеттүү түрдө катышуусун талап кылбайт деген негизде негизделген. Айрым мамлекеттик чечимдерди кабыл алууда анын ролу зор болсо да.

5. Борбордук Азиянын кээ бир өлкөлөрүнүн (Казакстан Республикасы, Кыргызстан, Тажикстан Республикасы) президенттик бийлигин талдоо монархиянын айрым очерктеринин бар экендигин таанууга мүмкүндүк берет, алар биринчи кезекте президенттик бийликти өткөрүп берүүнүн бир түрүндө чагылдырылган. бийлик “атадан балага” же “милдетин аткаруучу” мамлекет башчысынын тандоосу боюнча “жакын”.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык изилдөө монархия институтун изилдөөгө арналган өз алдынча монографиялык эмгек болуп саналат.

Коргоо үчүн берилген диссертациянын негизги жоболору, теориялык корутундулары жана практикалык сунуштары автор тарабынан жекече формулировкаланат жана изденүүчүнүн ата мекендик саясат таанууга кошкон жеке салымын күбөлөндүрөт.

Диссертациянын жыйынтыгын апробациялоо. Изилдөөнүн жүрүшүндө ишке ашырылган концептуалдык жоболор автор тарабынан эл аралык, республикалык илимий-практикалык конференцияларда докладдарда жана билдирүүлөрдө сыналган.

Басылмаларда диссертациянын чагылдырылышынын толуктугу. Диссертациянын темасы боюнча 11 илимий эмгек жарык көргөн.

Иштин структурасы анын максатына жана милдеттерине ылайык келет. Диссертация кириш сөздөн, эки бөлүмдөн, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат.

ИШТИН ЖАЛПЫ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу негизделип, изилдөөнүн даражасы ачылып, максаттары жана милдеттери түзүлөт, объекти, предмети, маалыматтык базасы жана изилдөө ыкмалары аныкталат, изилдөөнүн

илимий жаңылыгы, практикалык мааниси жана экономикалык мааниси аныкталат. алынган натыйжалар, диссертациялык иштин көлөмү жана структурасы чагылдырылган.

«Мамлекеттик бийликтин монархиялык формасынын теориялык жана саясий-укуктук негиздери» деген биринчи главада монархиянын теориялык жана илимий негиздери каралат.

Белгилүү болгондой, азыркы саясат таануу мамлекеттик башкаруунун эки негизги формасын – монархияны жана республиканы айырмалайт. Башкаруу формасы деп адатта өлкөдө мамлекеттик бийликти уюштуруу принциби катары түшүнүлөт. Монархия башкаруунун формасы катары мүнөздөлөт, «жогорку мамлекеттик бийлик бир мамлекеттин башчысынын – монархтын колунда топтолгон жана мураска калган. Белгилүү бир мамлекеттин башкаруу формасы көптөгөн факторлорго көз каранды. Ага коомдогу коомдук күчтөрдүн тең салмактуулугу, өлкөнүн экономикалык жана саясий абалы, элдин саясий маданиятынын деңгээли, психологиясы жана менталитети, бул өлкөнүн жалпы саясий салттары, акырында кошуна мамлекеттердин мисалы.

Көпчүлүк заманбап мамлекеттер башкаруунун республикалык формасына ээ. Бирок, өлкөлөрдүн дээрлик үчтөн бир бөлүгү монархияны сактап калууну тандашкан. Албетте, бул өлкөлөрдө бийликтин монархиялык формасы өтө олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болгон. Азыр дээрлик бардык монархиялар монарх олуттуу саясий ролду ойнобой турган чектелген, таза декоративдик монархиялар болуп саналат. Монархия бул жерде өз алдынча саясий институт катары эмес, салтка болгон сый катары бар. Ошого карабастан, факт сакталып турат: башкаруу формасы катары монархия сакталып калган жана ушул күнгө чейин жашап келет. Бийликтин миңдеген жылдар бою монархиялык формасы дүйнөдө эң кеңири таралган, көпчүлүк мамлекеттер үчүн салттуу болгон жана анын артында реалдуу бийлик турган.

Бийликтин монархиялык формасынын сакталышына, анын укмуштуудай жандуулугуна бир нече маанилүү факторлор таасир эткен.

1. Социалдык фактор. Кайсы гана коомдо болбосун таптар менен менчиктердин ортосундагы чек ара дайыма болуп келгендиги белгилүү. Монарх бардык класстар менен үлүштөрдүн үстүнөн көтөрүлүп, алардын ортосундагы эң жогорку арбитрдин милдетин аткарган. Ушул жерден монархиянын жогорку класстык институт катары идеясы келип чыккан. Монарх коомдогу тынчтыктын жана бейпилдиктин гаранты болгон, ал өз кезегинде мамлекеттин биримдигинин жана коопсуздугунун кепилдиги катары кызмат кылган.

Узак тарыхый мезгилдин ичинде монархиялык бийликтин системасы коомдун эволюциялык өнүгүүсүн камсыз кылууга жөндөмдүү болгон.

2. Саясий фактор. Кандай гана мамлекет болбосун, командалык биримдик менен башкаруу оңой. Бул өзгөчө чоңдорго тиешелүү. эбегейсиз зор тышкы

саясий пландары бар жана олуттуу амбициялары менен мүнөздөлгөн өлкөлөр. Дүйнөдө мурда жашап келген бардык империялар сөзсүз түрдө монархиялык башкаруу формасына ээ болгондугу белгилүү. Ал эми чакан мамлекеттердин башкаруу формасы көбүнчө кошуналарына окшош болгон. Айтмакчы, алардын көбү бир убакта империялардын курамында болуп, эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин мурда курамында болгон, же эгемендүүлүктөн ажыраганга чейинки түзүмдөн чыгып кетишкен.

3. Экономикалык фактор. Экономика өтө консервативдүү, ал эч кандай радикалдуу өзгөрүүлөрдү жана кайра түзүмдөрдү дээрлик кабыл албайт. Монархиялык мамлекеттин өзүнүн мамлекеттик институттарына ылайыкталган экономикалык механизми мамлекеттик түзүлүштөгү олуттуу өзгөрүүлөрдү кабыл алууга дайыма эле даяр боло бербейт, бул, албетте, экономикалык мамилелерди кайра курууга алып келет.

4. Маданий-психологиялык факторлор. Бул жерде диний фактор чоң роль ойнойт. Чиркөө, өзүнөр билгендей, Кудайдан келген монархиялык бийликти жарыялайт жана монархтын жеке инсаны ыйык, бул монархиялык түзүлүштүн кол тийбестигин көрсөтүүгө тийиш. Элдин психологиясы да чоң мааниге ээ. Эл өз монархын байлардын жана ак сөөктөрдүн эзүүсүнөн коргоочу катары көрсөтүшөт. Көпчүлүктүн аң-сезиминде калган нерсе, монархия кылымдар бою калыптанып, ар дайым жашап келген, ошондуктан ал жөн эле өзгөрө албайт же таптакыр жок болуп кете албайт.

Бул тууралуу В.Беджгот мындай деп жазган: «Эмне үчүн монархия өкмөт катары анын түшүнүктүү өкмөт экендиги менен жакшыраак түшүндүрүлөт. Муну эл массасы түшүнөт жана дүйнөнүн башка жеринде башкаруунун башка формасын түшүнбөйт... Конституциянын табияты, жыйындын аракети, партиялардын оюну, башкаруучу пикирдин тымызын калыптанышы — бардыгы татаал. фактылар: түшүнүү кыйын, бирок туура эмес чечмелөө оңой. Бирок бир эффективдүү эрк, бир буйрук берүүчү акыл — бул жеткиликтүү идеялар, алар жок дегенде бир жолу түшүндүрүлсө, эч кимдин эсинен чыкпайт.

Башкача айтканда, Н.О. Лосскийдин туура билдирүүсү боюнча., «...падышалык бийликке көнгөн эл үчүн бул адаттан кутулуу кыйын... мындай адамдарга тукум куума падышасы жок мамлекет тартипсиз жана бийликсиз мамлекеттей сезилет...».

Баары айтты монархиялык түзүлүштү кандайдыр бир автордук идеалдаштырууну күбөлөндүрбөйт. Анын көптөгөн терс жактары да ачык көрүнүп турат. Бирок бул учурда сөз көп кылымдар бою монархиялык бийликтин формасынын салттуу мүнөзүн жана сакталышын камсыз кылган факторлор жөнүндө, алардын айрымдарынын заманбап таасири же 20-кылымда алардын жарым-жартылай коомго тийгизген таасири жөнүндө болуп жатат.

Тарыхтын ар кайсы мезгилдеринде монархиялык бийликтин маңызын түшүнүү проблемасына тарыхчылардын, философтордун, саясат таануучулардын, саясатчылардын мамилеси ар башка болгон.

Бул маселе боюнча ар кандай көз караштарды эске алып, биз ата мекендик жана чет элдик философиялык жана саясий ой жүгүртүүдө бул маселе боюнча көз караштардын жыйындысын чагылдыргандай көрүнбөйбүз. Ошондой эле монархиялык бийликтин феноменин түшүнүүгө жалпы кабыл алынган мамиле жок жана монархиялык бийликтин маңызы проблемасын сыпаттоо ар кандай позициялардан жүргүзүлөрүн эске алуу керек. Главанын милдети бул проблемага бардык маңыздуу мамилени карап чыгуу жана талдоо жана бийликтин монархиялык түрүнө гана мүнөздүү болгон жана монархиянын түпкү маңызын ачып берген түпкү белгилерин аныктоо болуп саналат.

Монархия институт катары антикалык доордо эле болгон, ошондуктан ага байланыштуу маселелер Байыркы Греция менен Римдин тарыхчыларынын жана философторунун кызыгуусун туудурган. Ошентип, Платон «Саясат» жана «Мамлекет» деген эмгектеринде монархияны башкаруунун жети түрүнүн катарына атайт. Ал монархиялык башкаруу «...эгер башкаруучулардын бири жалгыз болсо...» болот деп ишенген. Платондун ою боюнча, «падышалык башкаруу билимдин бир түрү, ал эми мамлекеттик түзүлүштөрдүн ичинен ал сөзсүз түрдө бирден-бир туурасы болот, анда чыныгы билимдүү башкаруучуларды табууга мүмкүн болот...». Бирок, Платондун айтымында, башкаруунун эң жакшы түрү - бул "мыйзамдар деп атаган жакшы көрсөтмөлөр менен бекемделген монархия...". Албетте, Платон чектелген монархия сыяктуу башкаруу формасын артык көргөн.

Платонду ээрчип Аристотель өзүнүн «Саясатында» да монархияны «бир адамдын башкаруусу» катары мүнөздөйт. Бардыгы болуп, ал падышалык бийликтин беш түрүн бөлүп көрсөтөт, алар акырында эки негизгиге кыскарат. Бул абсолюттук монархия, "... бир адам бардыгынын үстүнөн чексиз башкаруучу болгондо ..." жана Лакедемондогу падышалык бийлик, "... тукум куучулук жана өмүр бою стратегияны билдирет."

Платон сыяктуу эле Аристотель монархияны мамлекеттик түзүлүштүн «туура» формаларына таандык кылып, аны «туура эмес» - демократия жана тирания менен карама-каршы койгон. Бирок, ал "...жарандардын бири эмес, мыйзам үстөмдүк кылганы артык" деп эсептеген. Ошентип, Аристотель рационалдуу мыйзамдар менен чектелген монархиянын жактоочусу болгон.

Байыркы грек тарыхчысы Полибий өзүнүн «Жалпы тарых» эмгегинде башкаруунун үч формасын: падышалык (монархия), аристократия жана демократияны бөлүп көрсөтөт.

Падышалыктын же монархиянын тушунда Полибий самодержавие дегенди билдирген, бирок, анын ою боюнча, «...ар бир самодержавиени эч кандай

эскертүүсүз падышалык деп атоого болбойт, бирок башкаруучу бийликти өз эрки менен өткөрүп берген жана андай эмес. көп коркуу же күч эрежелери, канчалык акыл. Полибий падышалык бийликтин тукум куучулук мүнөзү жөнүндө да айтат: «...бийликти бул башкаруучулар гана эмес, алардын урпактары да көпкө кармап турат...».

Цицерон монархия мамлекеттик түзүлүштүн бул түрүн «...жогорку бийлик бир адамдын колунда болгондо...» деп түшүнгөн.

Цицерондун ою боюнча, монархия «...жарандардын жыргалчылыгы, тең укуктуулугу жана бейпилдиги бир адамдын туруктуу бийлигине, адилеттүүлүгүнө жана бардык нерседе көрүнгөн акылмандыгына ишенип берилген система», демек, бул система «... . мамлекеттик түзүлүштүн башка жөнөкөй түрлөрүнөн жогору коюлушу керек ... бирок ал өз тартибин сактап турганда гана.

Ошентип, монархиялык бийликтин маңызын түшүнүү боюнча байыркы позицияларды карап чыгып, саналып өткөн авторлордун баары монархиялык башкарууну бир адамдын бийлиги катары мүнөздөшөт деп айта алабыз. Бирок, бир гана Полибий монархиялык бийликтин дагы бир маанилүү атрибуту, тактап айтканда, анын тукум куучулук мүнөзү жөнүндө түз айтат.

Бирок бул жагдай таң калыштуу эмес, анткени байыркы доордо монархтар көбүнчө шайланып келген жана алардын бийлиги тукум кууган эмес. Бул авторлордун бардыгы абсолюттук монархияны эмес, мыйзамга негизделген монархияны жактырышкандыгын да белгилей кетүү керек.

Орто кылымдарда Европанын бардык өлкөлөрүндө бийликтин монархиялык формасы акыры орногон. Монархия институту сакралдаштырылган жана кудайлаштырылган, ал эми монархтын өзү мындан ары Кудайдын майланганы деп аталат, үзгүлтүксүздүктүн жана туруктуулуктун символу. Августин, Фома Аквинский, Марселий Падуюский жана башкалар өкүлдөрү болгон бул мезгилдеги философия-саясий ой монархияны башкаруунун бардык түрлөрүнүн эң мыктысы деп эсептеген.

Августин жогорку бийликке жүктөлгөн милдеттерге жараша башкаруу формаларын бөлүп көрсөткөн. «Кудайдын шаары жөнүндө» деген очеркинде ал көрүнүштүн тигил же бул формасынын ыңгайсыздыктары же ыңгайсыздыктары жөнүндө сөз кылбайт. Анын пикири боюнча, эгерде мамлекетте динди урматтоо сакталса, башкаруунун бардык формалары бирдей татыктуу. Бирок, Августиндин ою боюнча, «Кудайдын шаары» «жердеги шаардан» жогору турат, башкача айтканда, чиркөө мамлекеттен үстөмдүк кылат. Демек, Христиан башкаруучу - монархка берилгендик көрсөтүү христиан букараларынын милдети.

Фома Аквинский өзүнүн «Теологиялык жыйынды» жана «Княздардын башкаруусу жөнүндө» трактаттарында «башкаруу формасынын эң жакшысы –

бул бир адам жакшылыкка ылайык башкарганы... анткени ал башкаларга караганда башкарууну билдирет» деп белгилеген. дүйнө бир Кудайдан..." жана "монархиянын артыкчылыгы да табияттын өзү тарабынан көрсөтүлөт, ал "бардык жерде бир башкаруучу принципти орноткон..."

Падуальк Марсигий да монархияны башкаруунун эң кеңири таралган формасы деп эсептеп, эл белгилүү бир башкаруучуга (адаттан тышкары) баш ийүүгө даяр болот деп эсептеген. Ал эми Фон Аквинскийдин артынан Падуальк Марсигий да монархия дүйнөнү бир туруктуу башкаруучу менен башкарууга жакын экенин байкаган.

Жогоруда айтылгандардын негизинде көрүнүп тургандай, монархия маселесине болгон мамиле мурунку доорго салыштырмалуу абдан олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болгон. Негизги айырмачылык – монархия эми бир адамдын башкаруусу катары эмес, элдин эрки менен түзүлбөгөн, кудайдан келип чыккан институт катары чечмеленүүдө. Ырас, авторлордун өздөрү дагы "институт" деген терминди колдоно элек жана анын үстүнө бул көрүнүштү заманбап түшүнүүдө саясий институтташтыруунун эч кандай аспектилерин карай элек. Бирок алардын монархиялык бийликке система катары мамилеси ачык көрүнүп турат. Бирок орто кылымдагы ойчулдардын көз караштарынын калыптанышына байыркы авторлор такыр таасир эткен эмес деп айтууга болбойт. Бул өзгөчө Томас Аквинскийдин «Төрөйлөрдүн башкаруусу жөнүндө» трактатында байкалат: бул жерде авторго Аристотель жана анын башкаруунун туура жана туура эмес формалары жөнүндөгү теориясы чоң таасир эткен.

Кийинки доор - Ренессанс үчүн эң кызыктуу мамиле Н.Макиавелли болуп саналат. «Эгеменде» монархиянын болушунун зарылдыгын негиздеп, абсолюттук монархия гана мамлекеттин гүлдөп-өнүгүшүн жана коопсуздугун камсыз кыла алат деп ырастайт. «Монархиялар же тукум куучулук, алардын башкаруучулары узак убакыт бою бир династияны түзүшөт, же жаңыдан пайда болгон... Букаралары өздөрүнүн башкаруучуларынын династиясына көнүп калган тукум куума монархияларда монархка бийликти сактап калуу алда канча жеңил болот. , ... Бул үчүн ага мурункулардын бийлигинин чегинен чыкпоо жана шарттарга ылайыктуу гана жетиштүү.

Ошентип Н.Макиавелли абсолюттук монархиянын жактоочусу экенин далилдеген. Бирок он жетинчи – он тогузунчу кылымдарда Европада абсолютизм жөнүндө айтууга али эрте болчу.

Кайра жаралуу доорунун маданияты өзүнүн ачык гуманисттик дүйнө таанымы менен монархиялык бийликтин табиятында чагылдырылбай коюуга мүмкүн эмес. Ал кездеги Европа өлкөлөрүндөгү монархия таптык мүнөздө болгон: монархтар али абсолюттук бийликке ээ боло элек, алардын бийлиги таптык өкүлчүлүктүн элементтери менен айкалышкан: Англияда парламент,

Францияда генерал-эстейтс, Швецияда Риксдаг, Испаниядагы Кортес, Россиядагы Земский Соборс.

Орус философиялык жана саясий ой жүгүртүүсүндө монархиялык бийликтин идеясын жана маңызын түшүнүүгө байланыштуу теориялар Европага караганда кечирээк, 15-16-кылымдардын аягында пайда болгон. Алардын айырмалоочу өзгөчөлүгү, алардын баары тигил же бул жол менен ошол кездеги Россияда болгон мамлекеттик түзүлүштү (автократияны) жападан жалгыз туура деп көрсөтүү максатын көздөгөн.

Биринчиден, Жозефит теориясы деп аталган теория пайда болот - рухий күчтүн светтиктен артыкчылыгы жөнүндөгү теория. Анын негиздөөчүсү Иосиф Волоцкий бийлик түшүнүгүн аныктап жатып, башкаруу институтун анын альп жүрүүчүсүнөн, башкаруучу инсандан бөлөт.

Анын пикири боюнча, бийлик кудайдан келип чыккан, бирок анын альп жүрүүчүсү өзүн эле эмес, бүтүндөй элди жок кыла турган жаңылыштыктарды жасоого умтулган адам гана. Ошондуктан акимге дайыма баш ийбеш керек. Ошентип, Иосиф Волоцкий орус саясий ой-пикиринде биринчи жолу башкаруучунун иш-аракеттерин сынга алуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө айткан.

Бирок, 1503-04-жылдардагы Кеңештерден кийин, анын көз караштары кескин өзгөрөт. Эми Жусуп падышалык бийликтин прерогативдерин чектөө жөнүндө сөз кылбайт. Тескерисинче, анын ою боюнча, монархтын (падышанын) бийлиги Кудайдын кудуретиндей, демек, букаралар да Кудайга бирдей баш ийүүнү жана баш ийүүнү көрсөтүшү керек. Ал өзүнүн саясий теориясын негизинен улуу княздар Василий Ивановичке жана Иван Васильевичке жазган каттарында формулировкалаган, алар кийинчерээк саясий документтерге айланган.

XVI кылымдагы иосифиттердин идеяларынын улантуучусу белгилүү "Москва – Үчүнчү Рим" теориясынын негиздөөчүсү Филофей болгон.

Филофей падышалык бийликтин ролу жана мааниси, ошондой эле анын келип чыгышынын мыйзамдуулугу жөнүндөгү маселени кеңири карайт.

Анын чыгармачылыгында падышалык бийликти сакралдаштыруу темасы кеңири чагылдырылган. Падыша "Кудайдан дайындалган... Падышанын жүрөгү Кудайдын колунда, кул Кудайдыкы", Ал "Эң Жогорку Суверендүү Эгедер жана Автократ, Кудай таажы кийген Машайак. бардык христиандык аткаруунун тизгинин ээлеп турган нский падыша. Ал «ишенимдин сакчысы» жана Машаяктын аты аталган бардык адамдардын сакталышы. Ал езунун кол алдындагылардын жыргалчылыгы учун камкордук керууге езгербес милдети бар, ага «колунда таягы, башындагы таажы» милдеттендирилген.

Падышалык бийликтин эң жогорку идеясы, ошондой эле ага баш ийген адамдар тарабынан сөзсүз түрдө баш ийүү талабы менен ырасталган. Алар

«Эгеменге... ишеним, чындык жана баш ийүү менен кызмат кылууга» милдеттүү. Эгемендин ар кандай аракеттерин айыптоого таптакыр жол берилген эмес.

Бул диссертациялык изилдөөнүн **“Мамлекеттик бийлик институттарынын системасындагы парламент”** деп аталган экинчи главасында автор Кыргыз Республикасынын жана Казакстан Республикасынын парламенттеринин саясий жана укуктук статусунун актуалдуу аспектилерин ачып, талдоо боюнча, негизги тенденцияларды жана аларды ишке ашыруунун өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен Казакстан менен Кыргызстанда парламенттик институтту өркүндөтүү жолдорун сунуштайт.

Бийликти бөлүштүрүү принцибине негизделген мамлекеттик башкаруу системасын реформалоо парламент менен башка бийлик органдарынын ортосундагы өз ара байланыш проблемасын актуалдуу кылды. Постсоветтик мейкиндикте саясий практикага жаңы шайлоо системасын киргизүү мыйзам чыгаруу бийлигинин өкүлчүлүктүүлүгү жана депутаттык жоопкерчилик жөнүндө талкуунун өнүгүшүнө өбөлгө түздү. Парламентаризм менен өкүлчүлүктүү демократияны айкалыштыруу идеясы ички карама-каршылыктуу болуп чыкты жана парламентарийлердин кесипкөйлүгү проблемасын тынымсыз талкуулоону жаратты.

Бирок ошол эле учурда президенттик жана аткаруу бийлик органдарынын мыйзам чыгаруу бийлигинен абсолюттук артыкчылыгы жөнүндө айтууга болбойт, анткени Казакстандын жана Кыргызстандын Конституцияларында парламенттик кепилдиктер бар (мамлекеттик маанилүү кадрларды дайындоо боюнча парламентарийлер менен макулдашуу, президенттик башкарууга караганда мыйзамдын үстөмдүгү). жарлыктар, бюджеттик контроль, екмекке ишеним көрсөтпөө укугу).

Парламенттин мамлекеттин саясий турмушундагы орду жана ролу проблемасы ошондой эле, Негизги Мыйзамга ылайык, парламент мыйзам чыгаруу (өкүлчүлүк) бийлик органдары, уюштуруу рычагдары түрүндөгү укуктук камсыздоого ээ эместиги менен да татаалдашат. аларга тийгизген таасири. Бул, албетте, белгилүү бир деңгээлде парламенттин коомдун турмушундагы маанисин төмөндөтөт, постсоветтик мезгилде вертикалдык системаларды жана тиешелүү бийлик түзүмдөрү менен өз ара мамилелерин сактап калган аткаруу жана сот бийлигине салыштырмалуу аны алсыратат.

Аткаруу бийлигинин пайдасына тең салмактуулуктун бузулушу бийликтин вертикалын чыңдоо боюнча чаралар менен да далилденет, мисалы, статусун жана түзүлүш тартибин өзгөртүү. Ал эми үчүнчүдө - мамлекеттик бийликтин мыйзам чыгаруучу (өкүлчүлүктүү) органы тарабынан шайлануучу өкүл. Парламентке облустук аткаруу бийлигинин өкүлдөрүнүн катышуусунун өзү эле бийликти бөлүштүрүү принцибин ишке ашыруу механизмдеги дисбалансты күчөтөт.

«Биринчи маселе, албетте, парламенттин саясий институттардын түзүмүндөгү орду, парламенттин орду жана парламенттик институттар менен өкүлчүлүк институттарынын (бир гана федералдык эмес) иштешин, алар кандай роль ойнойт? орус процесстеринин енуугушундегу демократия».

Тарыхый фактылар реформизмге мүнөздүү болгон аткаруу бийлигин чыңдоо тенденциясы жана бийликти бөлүштүрүү принцибине карама-каршы мамиле жөнүндө айтып турат. Бул көйгөй, бирок ар бир коом үчүн мүнөздүү, бирок өкүлчүлүктүү жана аткаруу бийлигинин ортосундагы тең салмактуулукту түзүүгө жардам берген институттар бар. Мындай институттарды бийликтин бардык бутактарынын ишмердүүлүгүнө жарандык көзөмөл жүргүзүүнүн бир түрү катары көз карандысыз сот, эркин басма сөз жана публицистика катары кароого болот. Эреже катары, алар саясий жактан жетилген жарандык коомдун шарттарында иштешет.

Саясий институт түшүнүгү саясат таанууда абдан кеңири таралган. Көбүнчө, ал саясий бийликтин кеңири түшүнүгүнөн келип чыгат, ал саясий субъекттерге адамдардын, уюмдардын коомдук жамааттарынын жүрүм-турумуна, аларды башкаруу, алардын кызыкчылыктарын бирдиктүү башкарууга баш ийдирүү үчүн таасир этүүнүн каражаттарынын жана ыкмаларынын жыйындысын билдирет. саясий эрк. Бул көрүнүштүн тар маанисинде саясий субъектилер – бул саясий бийликтин эң маанилүү субъектиси жана институту болгон мамлекеттин масштабындагы бийликтин саясий институттары. Саясий бийлик феноменинин мүнөздөмөлөрүнө жана аныктамаларына карата талкууларды жана алар пайда кылган аныктамаларды талдоого барбастан, биз саясий институт катары мамлекеттик бийликтин эң маанилүү мүнөздөмөлөрүн аныктоо үчүн зарыл болгон жагдайларды гана бөлүп көрсөтөбүз.

Саясий институттар деп коомдук-саясий кубулуштардын эки классын түшүнүшөт. Биринчиден, уюшкан структурасы бар саясий институттар, белгилүү саясий функциялар, борборлоштурулган башкаруу. Биринчиден, албетте, бул бардык горизонталдык жана вертикалдык структуралары менен мамлекеттик бийлик. Буга саясий партиялар, коомдук-саясий уюмдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары ж.б. Экинчиден, формалары жана маңызы саясий x функциялары, башкаруунун түрлөрү. Аларга бийликти ишке ашыруунун мүнөзү (президенттик институт), өкүлчүлүктүн формасы (парламентаризм институту), партияга мүчөлүк жана ассоциация (саясий бирикмелер институту) механизми ж.б.

Иш-аракет чөйрөсүнө жана функцияларына жараша саясий институттар реляциялык болуп бөлүнөт, б.а. саясаттын ролдук структурасын аныктоо, жөнгө салуучу, б.а. саясий процесстин жөнгө салуу - саясий мамилелер жана маданий, б.а. айрым жамааттардын коомдорунун саясий маданиятын калыптандыруу. Саясий институттардын бүтүндөй жыйындысы коомдун саясий системасын

түзөт, анын өнүгүшү толугу менен алардын эволюциясына көз каранды. Бул мамлекеттин эволюциялык өнүгүү процессин, жаңылануусун, анын бир формадан экинчи түргө өтүүсүн камсыздайт.

Саясий институттардын феноменин мындай чечмелөө монархия мамлекеттик бийликтин формасы катары анын алкагына жакшы түшөт деп айтууга мүмкүндүк берет.

Жалпысынан алганда, монархия, албетте, мамлекеттик бийликтин салттуу системасы болуп саналат, мында, адатта, анын айрым бөлүктөрүнүн туруктуу иш-милдеттери жана жакшы өнүккөн иш механизми менен так уюштурулган башкаруу структурасы бар. Албетте, монархиялык бийлик системасында вертикалдуу линиялар жана байланыштар көбүрөөк өнүккөн, горизонталдык түзүлүштөр азыраак жана алардын функциялары чектелүү. Экинчи жагынан, вертикалдуу бийлик мамилелери катуу борборлоштурулган, күчтүү жана эффективдүү. Ошол эле учурда монархия да саясий функциянын бир түрү болуп саналат. Бул башкаруу формасы, конкреттүү түрдө (президенттик институт сыяктуу) императордук, башкаруучулук, башкаруучулук ж.б. Албетте, монархиялык бийлик институтунун саясий-укуктук коопсуздугу президенттик институт сыяктуу өнүккөн эмес, бул тигил же бул саясий институт үстөмдүк кылган доорлордогу социалдык-саясий айырмачылыктар менен түшүндүрүлөт. Ар кандай окумуштуулар жүргүзгөн талдоо саясий институттар тынымсыз өнүгүүдө экенин көрсөтүп турат. Мындай өнүгүүнүн булагы аларга ички жана тышкы факторлордун таасири болуп саналат.

Ички фактор адатта бул институт тейлеген социалдык топтордун жаңы кызыкчылыктары менен мекеменин мурдагы мүмкүнчүлүктөрүнүн ортосундагы карама-каршылык болуп чыгат. Тышкы факторлордун ичинен баалуулук багыттарынын, коомдун жалпы жана саясий маданиятынын өзгөрүшү, коомдун же социалдык топтордун активдүү инновациялык ишмердүүлүгү эң маанилүү болуп саналат. Факторлордун эки тобу тең дайыма болуп турат, алардын саясий институттарга таасирин мезгил-мезгили менен жогорулатып, аларды модернизациялоону талап кылат. Саясий институттардын, биринчи кезекте мамлекеттин эволюциясы салттуу типтеги институттун акырындап заманбап типке айланышынын тарыхы болуп саналат. Салттуу саясий институттар саясий мамилелердин катаал белгиленген ырым-жырымдарына жана эрежелерине көбүрөөк берилген, ал эми азыркылары, тескерисинче, адеп-ахлактык көрсөтмөлөр системасынан азыраак көз каранды, бирок мыйзамдарга таянып иштешет. Саясий институттардын ар кандай типтеринин ортосундагы олуттуу айырмачылыктар кээ бир жалпы фундаменталдык белгилердин болушун жокко чыгарбайт. Башкача айтканда, бардык саясий институттарга мүнөздүү өзгөчөлүктөр, принциптер. Келгиле, мындай "жалпы мүнөздөмөлөрдү"

аныктоого аракет кылалы, анан аларды европалык монархиялык системаларга проектирлейли.

Саясий институттун эң негизги өзгөчөлүгү – бул, албетте, кандайдыр бир саясий функцияны аткаруу. Муну саясий функция деп атоого болот. Мамлекеттин, партиялардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун жана башкалардын – бардыгынын саясий функционалдуулугу бар. Бул конституцияларды, партиялык программаларды, уставдарды, саясий мамилелердин практикасын, тигил же бул институттун конкреттуу иш-аракетин талдоо аркылуу оңой эле ачылат. Албетте, саясий институттардын негизги функциялары бийлик проблемаларына: бийликти алуу жана аны сактап калуу, чыңдоо, ишке ашыруу, түшүнүү, өркүндөтүү ж.б.у.с.

Бул жагынан алганда мамлекет башка институттарга салыштырмалуу эң кеңири функцияларга ээ, ал коомдун бардык негизги түзүмдөрүнүн үстүнөн бийликке ээ, өмүрүнөн жана байлыгынан ажыраганга чейин зордук-зомбулук колдонууга монополияга ээ. К.Гажнев туура белгилегендей, «мамлекет саясий дүйнөдө бардык башка компоненттери бириккен чечүүчү элемент катары өзгөчө орунду ээлейт... ал бийликти ишке ашыруунун негизги куралы болуп саналат. Саясий институттун ажырагыс өзгөчөлүгү анын түзүмү болуп саналат.

Мекеменин түзүмү жөнөкөй же тармактуу, ал тургай иерархиялык болушу мүмкүн, бирок бул сөзсүз түрдө болот. Анын үстүнө структуралаштыруу институттарга – “мекемелерге” гана эмес, институттарга – “формаларга” да мүнөздүү. Тактап айтканда, президенттик же парламентаризм институту акыры белгилүү структурада чагылдырылат. Ал эми ансыз тигил же бул институтташтырылган форма, таасир тийгизмек турсун, жашай албайт. Биздин талдоо эч кандай структурасы жок саясий институттун бир да мисалын ачып бере албайт. Ошонун негизинде структуралаштыруу саясий институттун ажырагыс менчиги деп эсептейбиз.

Саясий институттун маанилүү өзгөчөлүгү анын легитимдүүлүгү болуп саналат, ал сөзсүз түрдө юридикалык легитимдүүлүктү билдирбейт (бирок 20-кылымда мыйзамдуулуктун ушул түрүнүн мааниси өсүүдө), бирок ар дайым коомчулуктун таануусу менен далилденет, структураларын, функцияларын түшүндүрөт жана негиздейт. , саясий институттун аракеттери. Легитимдүүлүк саясий институттун авторитетин камсыз кылуу, аны менен ишеним, кызматташуу, саясий катышууну стимулдаштыруу, бул институттун коомдогу мүмкүн болуучу зордук-зомбулук, популярдуу эмес аракеттерин актоо үчүн түзүлгөн. Анын үстүнө, М.Вебер тарабынан сунушталган жана саясат таануу тарабынан кабыл алынган легитимдүүлүктүн үч түрү тең саясий институтка тиешелүү: салттуу, б.а. каада-салттардын жана үрп-адаттардын жазылбаган мыйзамдарына негизделген, харизматикалык (же эмоционалдык-эртүү) жана рационалдуу, мыйзамдарга негизделген. Ырас, заманбап авторлор Вебердик

легитимдүүлүктүн үчүнчү түрүн (рационалдуу) артык деп бөлүп, харизматикалык түргө шек келтирип, Градиент түрүнүн сөзсүз түрдө болушуна макул болушат.

Биздин доордо мыйзамдуулук жана барган сайын конституциялык мүнөзгө ээ болуу нормалдуу иштеген саясий институттун сөзсүз элементи болуп саналат. Институттун маанилүү өзгөчөлүгү анын социалдык мүнөзү болуп саналат, аны биз эки жагынан көрөбүз. Биринчиден, кандайдыр бир коомдук күчтөрдүн өкүлү катары, кимдир бирөөнүн кызыкчылыктарын жана умтулууларын билдирүү. Саясий институттун болушунун негизги себеби ушул. Экинчиден, коомдун алдында кабыл алынган милдеттенмелер үчүн, өзүнүн иш-аракеттери жана натыйжалары үчүн жоопкерчилик катары. Саясий институттун ар кандай аракеттери коомдук мүнөздө болуп, коомго белгилүү болуп, коомдун абалына жана өнүгүшүнө таасирин тийгизет. Ушуга байланыштуу өкүлчүлүк дагы, жоопкерчилик дагы бир нерсеге бириктирилип, тигил же бул саясий институттун масштабы, эффективдүүлүгү жана келечеги жөнүндө түшүнүк берет.

Саясий институттун белгилүү жана, биздин оюбузча, эң олуттуу фундаменталдуу көрүнүштөрү бул кубулуштун призмасы аркылуу бийликтин монархиялык системасын талдоого мүмкүндүк берет, б.а. монархиянын институционалдык өзгөчөлүктөрүн ачып берет. Биз бул анализди 18-кылымдын аягы – 19-кылымдын башындагы Европанын тарыхый материалы боюнча жүргүзөбүз. Талдоо чөйрөсүнүн Европа континентине чектелиши монархиянын европалык тибинин өзгөчөлүгү, анын чыгыш деспотизминен же африкалык «уруу монархизминен» олуттуу айырмачылыктары менен, ошондой эле европалык саясий өнүгүүнүн өзгөчөлүгү менен түшүндүрүлөт. 19-к. ошондой эле кокустан тандалып алынган эмес. Бул монархиялык бийлик системасынын тез жана зор реформасынын мезгили, абсолюттук монархиядан чектелген монархияга, андан республикалык формага жаңылануу мезгили. Чынында, 19-кылым - Европадагы монархиялык бийликтин үстөмдүгүнүн акыркы кылымы.

Көптөгөн монархиялык бийликти изилдөөчүлөр өздөрүнүн көңүлүн тигил же бул өлкөнүн бийлик системасынын спецификалык мүнөздөмөсүнө топтошкон. Бизди тигил же бул улуттук формада пайда болгон типтүү белгилер, ошондой эле алардын саясий институттун мүнөздөмөлөрү аркылуу сындырылышы көбүрөөк кызыктырат.

Монархиялардын бир нече түрлөрүн бөлүү адатка айланган: эрте феодалдык монархия, феодалдык бытырандылык доорундагы монархия (бир монархтын жогорку бийлигинин формалдуу корголушу менен мамлекет иш жүзүндө өзүнчө жарым көз карандысыз монархияларга ыдырап кеткенде).); мүлктүк-өкүлчүлүк монархия; абсолюттук монархия жана конституциялык монархия. Биз монархиянын акыркы эки формасына – абсолюттук жана конституциялык формага токтолобуз.

Саясат таанууда абсолютисттик монархия (абсолютизм) демейде «саясий бийлик бир адамдын – монархтын колунда болгон башкаруу формасы катары түшүнүлөт. Бирок абсолютисттик монархия монархтын колунда мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлигинин топтолушу менен гана эмес, ошондой эле мамлекеттик борборлоштуруунун жогорку даражасы, кубаттуу бюрократиялык аппаратты, туруктуу армияны жана полицияны түзүү, ошондой эле акырындык менен мүлк өкүлчүлүгүн жоготуу. “Бийлик философиясы” монографиясынын авторлору абсолютизмди “бийликти бир адамдын (адамдардын тобунун) узурпациялоосу, ошол субъекттин укуктарын жана эркиндиктерин аёосуз жана мыйзамсыз түрдө бузуу” деп эсептешет. Европанын кээ бир өлкөлөрүндө (Австрия, Пруссия, Россия, Швеция) «агартуу абсолютизм» деп аталган мезгилди баса белгилей кетели. Ошондой эле анын бардык өлкөлөрдө пайда болгон мезгили бирдей • 18-кылымдын экинчи жарымы. «Монарх өзүнүн букараларына кээ бир жарандык эркиндиктерди берет, бирок саясий бийлик дагы эле монархтын колунда кала берет, ал өзүнүн иш-аракеттеринде эч кандай өкүлчүлүк менен чектелбейт.

Түпкүлүгүндө «агартылган абсолютизм – бул... салттуу принциптерди турмуштун негизги талаптары менен сынап көрүү, абсолютисттик маңызын агартуу формасы менен камсыздандыруу аракетин». Абсолютизм Европа мамлекеттеринин тарыхында өзгөчө орунду ээлейт. Бардык европалык Европа өлкөлөрү бул мезгилди тигил же бул жол менен басып өтүштү. Абсолютисттик монархиялардын калыптанышы, гүлдөшү жана жок болушу Европанын тарыхындагы эң кызыктуу мезгилдердин бири болуп эсептелет. Ошондуктан абсолютизм доору тарыхчыларды, философторду жана саясат таануучуларды ар дайым абдан кызыктырып келген.

Абсолютизм жөнүндө көп жазылган. Бирок табият проблемалары, абсолютизмдин таптык маңызы, табияты, спецификасы ж. Ал тургай, жаңы ачылган фактылардын, жада калса эски материалдын негизинде эчак эле өз чечимин тапкандай сезилген суроолор да күтүлбөгөн жерден жаңы жарыкка ээ болот. Бирок Европада конституциялык монархиялардын пайда болуу тарыхы, абсолютисттик монархиядан чектелген монархияга өтүүгө алып келген факторлор жана себептер андан кем эмес кызыктуу. Конституциялык монархия, адатта, монархтын бийлиги конституция менен аныкталуучу жана ага ылайык өкүлчүлүк институту (парламент) менен чектелүүчү монархиялык мамлекеттин бир түрү катары аныкталат.

Бирок, ар бир өлкөдө абсолютизмдин калыптанышы ар кандай болгон. Анын пайда болушуна, ошондой эле кулашына жалпы факторлор да, бир эле өлкөдө гана көрүнгөн бир катар спецификалык факторлордун жыйындысы көмөктөшкөн. Бул жагынан алганда, ар бир өлкөдө абсолютизм өзүнүн жүзү болгон жана кошуна мамлекеттердеги абсолютизмден кандайдыр бир деңгээлде айырмаланган.

Тигил же бул европалык өлкөдө калыптанган чектелген монархиянын формалары жөнүндө да ушуну айтууга болот: алардын ар биринде абсолютизмден чектелген монархияга өтүү ар кандай жолдор менен жана ар кандай мезгилде болгон. Демек, конституциялык монархиянын формалары бар болгон окшоштуктарга карабастан, дагы эле бири-биринен айырмаланып турган.

Бизди көбүнчө орус монархиясы кызыктырат. Бирок Россияда абсолютизм да, конституциялык кыймыл да Батышта болуп жаткан ушул сыяктуу процесстердин таасири астында жана тыгыз байланышта пайда болгон жана өнүккөн. Ошондуктан биз аларды параллелдүү, салыштырмалуу тарыхый көз карашта кароону мүмкүн деп эсептейбиз. Мына ушунун фонунда орус монархиясын батыштыкынан айырмалап турган ошол спецификалык улуттук өзгөчөлүктөр, аны аларга жакындатуучу окшоштуктар дагы ачык байкалат.

Европа өлкөлөрүндө абсолютизмдин пайда болушунун жалпы факторлорунун ичинен, албетте, бул жерде күчтүү падышалык бийлик узак жана чарчаган жарандык согуштардан жана баш аламандыктардан кийин орногондугун, ал тургай бүтүн жана бирдиктүү мамлекеттин бар экендиги да күмөн жаратканын белгилей кетүү керек. Мындай шартта падышалык бийликти чыңдоо өлкөнү тынчтандырып, бириктирүүнүн, анын аймактык бүтүндүгүн чыңдоонун жана ошону менен бирдиктүү мамлекетти сактап калуунун бирден-бир ишенимдүү жолу болгон. Ошентип, абсолютизмдин орношунун негизги максаты, биринчи кезекте улуттук мамлекеттүүлүктү бекемдөө болгон. Жана бул жерде, албетте, абсолютизм бүтүндөй өзүнүн оң ролун ойногон.

Мындан тышкары, Европанын бардык өлкөлөрүндө падышалык бийлик сепаратизмди жана феодалдык дворяндардын каршылыгын басууга умтулуп, бул күрөштө сөзсүз түрдө мүлктүк өкүлчүлүккө таянганын белгилей кетүү керек. Европанын көпчүлүк мамлекеттеринде ички факторлор менен катар тышкы факторлор да абдан активдүү роль ойногон (чет элдик баскынчылык коркунучу жана мамлекеттик көз карандысыздыкты жоготуу). Көптөгөн өлкөлөрдө субъективдүү факторлор да маанилүү роль ойногон. Дээрлик бардык европалык монархияларда абсолютизмдин калыптанышы жана күчөшү кандайдыр бир күчтүү инсандын ысымы менен байланыштуу болгонун көрүүгө болот.

Азыркы учурда инсандын тарыхтагы ролу тууралуу талкуулар дагы эле уланууда. Ал эми бул эсеп боюнча пикирлер абдан карама-каршы. Кээ бир изилдөөчүлөр инсандын тарыхтагы ролу анча деле чоң эмес деп эсептешсе, башкалары, тескерисинче, бир топ чоң деп эсептешет. Эми бул талкуунун маңызына кирбейбиз.

Бирок, биз ишеним менен айта алабыз, бул адамдар өз өлкөлөрүнүн тарыхында абдан маанилүү ролду ойногон: алардын активдүү чечкиндүү иш-аракеттери болбосо, кандай гана баа болбосун жана кандайдыр бир каршылыкты жокко чыгара турган максатка жетүү үчүн, бул зарыл чараларды көрүү кыйынга

турат. ишке ашырылды. таптык-өкүлчүлүктүү монархиядан абсолюттук монархияга өтүүгө багытталган. Алардын аракетинин аркасында мурункуга салыштырмалуу прогрессивдүү системага – абсолютизмге негиз түптөлгөн.

Күчтүү монархиялык салттары бар өлкөлөрдүн арасында, албетте, Англия биринчи орунду ээлейт. Бул, албетте, абдан өзгөртүлгөн түрдө болсо да, монархия ушул күнгө чейин сакталып турган бир нече өлкөлөрдүн бири болуп саналат.

Ошентип, монархия британиялыктар үчүн башкаруунун салттуу формасы болуп саналат. Э. Фишель «Англиянын мамлекеттик системасы» аттуу китебинде мындай деп жазган: «Англис улуту катуу монархиялык улут жана король мамлекеттик бийликтин символу катары Англияда алда канча шыктануу менен сезилет. материкке Караганда».

Негизинен, Англияда роялти катары гана эмес, сүрөттөлгөн англис улутунун жана англис коомунун биримдигинин символу, ошону менен бирге бүтүндөй Британ империясынын биримдигинин символу болуп саналат. Ошондуктан англиялык тарыхчы Саутгейт бул жөнүндө мындай деп жазган: «Улуу Британиядагы монархияны жоюу боюнча кандай гана кыймыл болбосун. анын акыркы натыйжасы катары империянын жана Шериктештиктин кыйрашы. Башка Европа өлкөлөрү сыяктуу эле Англия да өзүнүн өнүгүүсүндө королдук абсолютизм доорун башынан өткөргөн. Тарыхчылар адатта англис абсолютизминин пайда болушун 16-кылымдын экинчи жарымына, Тюдор династиясынын мезгилине даталашты. Англияда абсолютизмдин орношунун себептеринин ичинен ал катуу королдук бийликти орнотууга абдан катуу каршылык көрсөткөн англиялык дворяндарга катуу сокку урган Алы жана ак розалардын согушунан кийин пайда болгонун белгилей кетүү керек.

КОРУТУНДУЛАР ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Корутунду монархиянын азыркы көрүнүшүнүн негизги саясий-укуктук өзгөчөлүгү анын “типсиздиги” болуп саналат деген тыянак негизделген. Эгерде “классикалык” монархияда изилденип жаткан институт бийликке жана таасирге ээ болсо, азыркы формаларда монархтын бийлиги толугу менен чектелген жана бийлик системасында салттуу формалдуулукка көбүрөөк ээ.

2. Монарх жөнүндө анын абсолюттук формасында терс көз караштардын бар экендигин моюнга алуу менен бул институттун тигил же бул мамлекетте болушу коомдун саясий жана социалдык түзүлүшүндө белгилүү бир туруктуулукту жана тең салмактуулукту камсыздайт деген тыянак негизделет. Ошентип, бир катар өлкөлөрдө монарх улуттук биримдикти жана ынтымакты камсыз кылуучу бириктирүүчү механизм катары иштейт. Жана ал өзүнүн пайдалуулугунан өткөн жок, бирок өзгөргөн шарттарга ыңгайлашып, модернизациядан өттү.

3. Монархиянын “күчтүү” жана “алсыз” жактарын изилдеп, мамлекеттик башкаруунун ушундай формасында гана улут лидери менен элдин ортосундагы мамиле түзүлүп, лидерди урматтоо, ошондой эле салттарды, моралдык принциптерди жана элдин биримдигин сактоо менен туруктуулуктун жана улантуучулуктун чыныгы символу болуу мүмкүнчүлүгү.

Ошол эле учурда монархия гана курстун үзгүлтүксүздүгүн жана конкреттүү максаттардын болушун камсыздайт. Саясий туруксуздуктун жана белгисиздиктин жоктугу жана мамлекеттик башкаруунун өкүлдөрүнүн сальштырмалуу компетенттүүлүгү.

4. Корутунду монархиянын азыркы формасы мамлекет башчысынын өлкөнүн саясий турмушуна милдеттүү түрдө катышуусун талап кылбайт деген негизде негизделген. Айрым мамлекеттик чечимдерди кабыл алууда анын ролу зор болсо да.

5. Борбордук Азиянын кээ бир өлкөлөрүнүн (Казакстан Республикасы, Кыргызстан, Тажикстан Республикасы) президенттик бийлигин талдоо монархиянын айрым черктеринин бар экендигин таанууга мүмкүндүк берет, алар биринчи кезекте президенттик бийликти өткөрүп берүүнүн бир түрүндө чагылдырылган. бийлик “атадан балага” же “милдетин аткаруучу” мамлекет башчысынын тандоосу боюнча “жакын”.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫККА ЧЫГАРЫЛГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. Азиз К., Кадырова Ч.А., Бекиев, О.Б. Институт главы кыргызского государства: место в системе государственной власти [Текст] / К. Азиз, Ч.А. Кадырова, О.Б. Бекиев // Научный Альманах. – Тамбов, 2016. – №9-3 (22). – С. 7-11.

2. Азиз К., Кадырова Ч.А., Бекиев, О.Б. Конституционные реформы 2006 года и участие главы государства [Текст] / К. Азиз, Ч.А. Кадырова, О.Б. Бекиев // Научный Альманах. – Тамбов, 2016. – №9-3 (22). – С. 12-17.

3. Бекиев О.Б. Институт монархии: от истоков до современного возрождения [Текст] / О.Б. Бекиев // Право и политика. – Бишкек, 2016. – № 3.

4. Бекиев О.Б. Право на престол [Текст] / О.Б. Бекиев // Право и политика. – Бишкек, 2015. – № 3.

5. Бекиев О.Б. Теоретические и политико-правовые основы монархической формы государственной власти [Текст] / О.Б. Бекиев // Право и политика. – Бишкек, 2015. – № 3.

6. Бекиев О.Б. Нетипичные формы монархии [Текст] / О.Б. Бекиев // Право и политика. – Бишкек, 2014. – № 3.

7. Бекиев О.Б. Институт монархии в Великобритании [Текст] / О.Б. Бекиев // Право и политика. – Бишкек, 2014. – № 3.

8. Азиз К., Бекиев О.Б. Институт главы государства [Текст] / К. Азиз, О.Б. Бекиев // Право и политика. – Бишкек, 2014. – № 3.

Бекиев Онал Ботаевичтин 23.00.02 – саясий институттар, процесстер жана технологиялар адистиги боюнча саясий илимдеринин кандидаты окумуштуу даражасын изденип алуу үчүн «Монархия институту (саясий-укуктук изилдөө)» темасындагы диссертациясынын
РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: монарх, монархия, мамлекет башчысы, монархия институту, башкаруунун монархиялык формасы.

Изилдөө объектиси: башкаруунун монархиялык формасын институтташтырууда, ошондой эле монархтын бийлик системасындагы ордун жана ролун аныктоодо пайда болгон коомдук мамилелер.

Изилдөө предмети: монархтын жана монархиялык башкаруу формасынын түшүнүгү, теориясы жана концепциялары; азыркы дүйнөдө анын позициясын аныктоочу принциптер жана нормалар.

Изилдөөнүн максаты: монархиянын бийлик системасы катары саясий институтташтырылышынын мүнөзүн аныктоо, ошондой эле Европа өлкөлөрүнүн монархиялык системаларындагы саясий институттун эң маанилүү белгилеринин өзгөчөлүгүнө баа берүү.

Изилдөө ыкмалары: таанып-билүүнүн жалпы илимий диалектикалык ыкмасы жана андан келип чыгуучу өзгөчө илимий методдор: тарыхый, укуктук, системалык, структуралык-функционалдык, тарыхый, салыштырмалуу укуктук жана башкалар.

Алынган натыйжалар жана алардын илимий жаңылыгы диссертант саясий институттун феноменинин эң фундаменталдуу белгилерин (функционалдуулугу, структуралуулугу, мыйзамдуулугу, коомдук мүнөзү) аныктап, теориялык жактан негиздегендиги менен мүнөздөлөт; монархиялык бийликтин системасынын илимий чечмелдерин системалаштырган, саясий бийликтин монархиялык типинин эң маанилүү белгилери боюнча теориялык көз караштардын эволюциясын караган; монархиялык бийликтин системасын саясий институт катары талдоого илимий мамиле кылуунун мыйзамдуулугу далилденди; XVII-XIX кылымдардын шартында Европанын монархиялык системаларынын эволюциясы изилденген, процесси ачылган жана алардын саясий институтташтырылышынын деңгээлине баа берилген; саясий институтташтыруу көз карашынан монархиянын эволюциясына талдоо берилип, анын спецификалык мүнөздөмөлөрү жана саясий институт катары өнүгүү өзгөчөлүктөрү аныкталган.

Колдонуу боюнча сунуштар. Диссертациянын негизги теориялык натыйжалары жана практикалык сунуштары саясий институтташтыруунун айрым аспектилерин андан ары өнүктүрүүдө илимий жалпылоолордун материалдарын жалпылоодо, ошондой эле саясат таануунун, тарыхтын жалпы жана жеке курстарын окууда окуу процессинде колдонулушу мүмкүн. цивилизациялар, мамлекет таануу, мамлекет жана укук теориясы.

Колдонуу чөйрөсү: материалдар монографиялык эмгектерди даярдоодо, ошондой эле президенттик бийликти бекемдөөнү көздөгөн айрым мамлекеттердин мыйзамдарын өркүндөтүүдө колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Бекиева Онал Ботаевича на тему: «Институт монархии (политико-правовое исследование)» на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты, процессы и технологии

Ключевые слова: монарх; монархия; глава государства, институт монархии, монархическая форма правления.

Объект исследования: общественные отношения, возникающие при институционализации монархической формы правления, а также при определении места и роли монарха в системе власти.

Предмет исследования: понятие, теория и концепции монарха и монархической формы правления; принципы и нормы, определяющие его положение в современном мире.

Цель исследования: определение характера политической институционализации монархии как системы власти, а также оценка специфики важнейших признаков политического института в монархических системах европейских стран.

Методы исследования: общенаучный диалектический метод познания и вытекающие из него частно-научные методы: исторический, нормативно-правовой, системный, структурно-функциональный, исторический, сравнительно-правовой и другие.

Полученные результаты и их научная новизна характеризуются тем, что диссертантом, определены и теоретически обоснованы наиболее принципиальные признаки феномена политического института (функциональность, структурированность, легитимность, общественный характер); систематизированы научные трактовки монархической системы власти, прослежена эволюция теоретических взглядов на важнейшие черты монархического типа политической власти; доказана правомерность научного подхода к анализу системы монархической власти как политического института; исследована эволюция монархических систем Европы в условиях ХУП-ХІХ веков, раскрыт процесс и оценен уровень их политической институционализации; дан анализ эволюции монархии с точки зрения политической институционализации, определены ее специфические характеристики и особенности развития как политического института.

Рекомендации по использованию. Основные теоретические результаты и практические рекомендации диссертации могут быть использованы при обобщении материалов научных обобщений в дальнейшей разработке отдельных аспектов политической институционализации, а также в учебном процессе при чтении общих и частных курсов по политологии, истории цивилизаций, государствоведению, теории государства и права.

Область применения: материалы могут быть использованы при подготовке монографических трудов, а также при совершенствовании законодательства теми или иными государствами, преследующими усиление президентской власти.

SUMMARY

of the dissertation of Bekiev Onal Botaevich on the topic: "Institute of Monarchy (political and legal research)" for the degree of candidate of political sciences, specialty 23.00.02 - political institutions, processes and technologies

Keywords: monarch; monarchy; head of state, institution of the monarchy, monarchical form of government.

Object of research: social relations that arise during the institutionalization of the monarchical form of government, as well as in determining the place and role of the monarch in the system of power.

Subject of research: the concept, theory and concepts of the monarch and the monarchical form of government; principles and norms that determine its position in the modern world.

The purpose of the research: to determine the nature of the political institutionalization of the monarchy as a system of power, as well as to assess the specifics of the most important features of a political institution in the monarchical systems of European countries.

Research methods: general scientific dialectical method of cognition and particular scientific methods arising from it: historical, legal, systemic, structural-functional, historical, comparative legal and others.

The results obtained and their scientific novelty are characterized by the fact that the dissertator identified and theoretically substantiated the most fundamental features of the phenomenon of a political institution (functionality, structuredness, legitimacy, public character); scientific interpretations of the monarchical system of power are systematized, the evolution of theoretical views on the most important features of the monarchical type of political power is traced; the legitimacy of the scientific approach to the analysis of the system of monarchical power as a political institution has been proved; the evolution of the monarchical systems of Europe in the conditions of the 17th-19th centuries was studied, the process was revealed and the level of their political institutionalization was assessed; an analysis of the evolution of the monarchy from the point of view of political institutionalization is given, its specific characteristics and features of development as a political institution are determined.

Recommendations for use. The main theoretical results and practical recommendations of the dissertation can be used in summarizing the materials of scientific generalizations in the further development of certain aspects of political institutionalization, as well as in the educational process when reading general and private courses in political science, the history of civilizations, state studies, the theory of state and law.

Scope: materials can be used in the preparation of monographic works, as well as in the improvement of legislation by certain states pursuing the strengthening of presidential power.

БЕКІЕВ ОНАЛ БОТАЕВИЧ

МОНАРХИЯ ИНСТИТУТУ (САЯСИЙ УКУКТУК ИЗИЛДӨӨ)

23.00.02 – саясий институттар,
процесстер жана технологиялар

саясий илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Көлөмү 3 б.т., Нускасы 100, Заказ № 175
«Алтын тамга» басмаканасы,
Бишкек шаары, Байтик Баатыр көч., 65.
Тел.: (+996 312) 59-17-25
E-mail: info@blitz.kg